

Abdurrahman Munif, Ağaçlar ve Merzuk Cinayeti,
Çev. İbrahim Demirci & Hasan Harmancı,
Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012.

Şehir Neresidir, Memleket Neresi?
Sosyolojinin Edebiyatına Girme Teşebbüsü

İki yabancıнын tanışması esnasında adının ve ne iş yaptığının sorulması sonrasında gelen bir sorudur: “Nerelisin?”. Bir insanın nereli olduğu sorusu belki karşıdaki insanla muhabbet geliştirmek için sorulan ya da ortak anıların erişilmesine imkan tanıyan sınırların zorlanması olarak yorumlanabilir. Ancak bunun çok daha ötesinde bir insanın nereli olduğu, aslında doğduğu şehir üzerinden o insanı tanımaya/tanımlamaya girişmektir: Memleketin neresi?.. Şehir bir ünsiyet, bağ kurulmazsa eğer sadece bir şehirdir. Orda, uzakta öylesine duran sadece içinden geçilip gidilen ya da haritada hangi bölgede olduğu bilgisine sahip olunan bir şehrin bizim için bir anlam ifade etmesi elbette beklenmemelidir. Fakat bu şehirde öyle dünyalar vardır ki yaşanmakta olan... Gurbette olan yavrusunu bekleyen analar ya da yarının gelmesi için gün sayan kızlar veya da çocukluğunun en güzel günlerini geçirmekte olduğunun farkında olmayan “küçük” insanlar.. belki de zor zamanlar yaşayan insanların acılarının yürek yakan dayanılmazlığı da vardır o şehirde. Babasını yeni toprağa veren ve taze mezar başında dua eden bir gencin içine akıttığı göz yaşları ya da hastane köşelerinde adına umut denilen ve sabırla olgunlaşan beklemelerin bir anne için hıçkırığa dönüşen anları.. bir şehri yaşamak ya da o şehrin özlemiyle yaşamaktır bir şehri bize değerli kılan. Bir şehir ancak bu şekilde var olur hayatımızda ve böylece bir şehir o zaman memleket olur bizim için. O şehrin dünyasına dahil olduğumuzda bizde anlam kazanır o topraklar. Sadece orada doğmak,

oralı olma lüksünü vermez bize. Mesela şehrin sokaklarını arşınlamayı gerektirir oralı olmak.. ellerimiz cebimizdeyken dudağımızın bir mutluluk şarkısını ıslığa dönüştürerek eşlik etmesi ya da bahçe duvarından atlarken dizimizde açtığımız yaranın kabuk bağlaması.. ergenliğin verdiği delikanlılık ve sonrasında girilen mahalle kavgaları... nereli olduğumuzu kestiremediğimiz bu çağda, nerede olduğumuza bir hayli önem verilmektedir kuşkusuz. Öyle ki bir ağacı köklerinin beslemesi gibi, bir insanı da memleketi besler ve büyütür. Ancak günümüz insanların yapraklara yani görününe atfettiği önem, köklerin ehemmiyetini görmezden gelmeyi fısıldamaktadır kulaklara. Oysa şehirler geri dönmek üzere terk ediliyorsa memleketir bizim için. Üzerine güneş gibi doğduğun topraklara, bir yağmur damlası olarak düştüğün zaman.

Günümüzde sosyolojinin ilgisi, şehrin sosyal problemlerine her zamankinden daha fazla yönelmiştir. Kentlere devam eden göçler ve bu göçlerin ortaya çıkardığı siyasal, ekonomik ve sosyal dönüşümler, kentli insanın sorunlarına olabildiğince kulak kabartmayı da elzem kılmaktadır. Kent Sosyolojisi kapsamında sorgulanan problemler bilimsel çabalara konu olurken, Münif'in bu eserini Kent Sosyolojisi'ne dair bir edebiyat çalışması olarak sunarak insanların şehirlerle kurduğu ünsiyete edebi bir yön kazandırması umulmaktadır. Bu anlamda niyet, Kent Sosyolojisi'nin edebiyatına bir katkı sağlamaktır. Çünkü toplumumuzun bilinç düzleminde şehirler, bir ünsiyet kurularak, değer ve anlam yüklenerek memleket olurlar. Dolayısıyla şehirler, kendilerinden çok daha fazlasını ifade ederler. Mesnevi'de geçen bir hikaye, şehirlerin öz-doğasının insanın kimliğini belirlediğini ifade eder. Hikayeye göre hastasını tedavi eden hekim önce ona memleketini sorar. Sonra ekler: "Çünkü her memleket halkının ilacı, başka başkadır" (Mevlana, 1991: 12'den akt. Alver, 2012: 19). Her memleket kendine özgü bir ruhla var olur ve o memleketin havası ve suyu, iklimi, yaşam şekli, hissiyatı dolayısıyla ilacı, dermanı farklı olur. Kimlik de böyle bir husustur nihayetinde; oranın özgünlüğünü ve biricikliğini ifade eder. Kentlerin adları gibi yaşam tarzları da farklıdır; her birinin kendi özelinde hayat bulunduğu görülür (Alver, 2012: 19-20). Bu çalışmamızda Arap edebiyatının önemli isimlerinden Abdurrahman Münif'in bu yıl içerisinde Türkçeye çevrilen "Ağaçlar ve Merzuk Cinayeti" adlı romanı üzerinden bir şehir

okuması yapılacaktır. Roman 1975 yılında yayımlanmış ve yazarın ilk romanı olma özelliği taşımaktadır. "Tuz Kentleri" üst başlığını taşıyan beş kitaplık roman dizisinde petrolün serüvenini anlatan yazar, Arap dünyasında yeni romanın öncüsü sayılmaktadır. 2004 yılında Şam'da vefat eden yazarın, çoğu roman olmak üzere yirmiyi aşkın eseri bulunmaktadır.

Ağaçlar ve Merzuk Cinayeti romanı iki bölümden oluşmaktadır. Bu çalışmada şehir üzerine yaptığımız okumalar, romanın ilk bölümünde geçen olay örgülerinden beslenen bir nitelik taşımaktadır. Romanımızın kahramanı Mansur Abdusselam, ülkesinde yaşadığı problemlerden dolayı tercümanlık yapmak için Fransa'ya göç eden biridir. Kendi vatanında yaşadığı zulüm ve tecrit sonrasında, yüreğinde kendi memleketine karşı duyduğu hasetle birlikte arkasına dönüp ne bıraktığına bakmaksızın ülkesini meyletmeye gönüllü bir kahramanı temsil eder. Mansur'a göre vatan, bilinçaltında kötü şeyler barındıran bir kavramdır. Ülkesinden trenle ayrılmaya çalışan Mansur, romanın geneline yansıyan bir iç hesaplaşmayla vatan algısını test etmeye çalışır. "Vatan toprağını bırakmama saatler kaldı. Evet, vatanı terk ediyorum, belki de sonsuza kadar. Dönmeyeceğim. Okulda öğrendiğim şiirlerin bütün beyitlerini unutacağım; özleyişi, yürüyüşleri, çöldeki mehtabı unutacağım" (s. 20). Bütün yaşanmışlıkları, hatıraları bir portmantoya astığını düşünür gibi, üzerinden elbise çıkarıncasına çıkartmaya çalışır. Artık Mansur'a göre vatan hiçbir anlam ifade etmeyen sıradan bir kavramdır. "Vatan dediğin nedir ki? Toprak mı? Çorak tepeler mi? İçindeki kinden eriyip kaybolan kasvetli gözler, kurşun, alaycı sözler? İnsanı aç bırakmak mı vatan? İş arasın diye caddelere salıvermek ve peşine muhbirler takmak mı?" (s. 20). Baskıcı bir rejimin altında yaşamak Mansur'un özgürlüğünü fazlasıyla elinden almıştır. Öğretmenliğini, kişiliğini, sevdasını ve hayallerini.. Memleketten kaçmak bir kurtuluştur onun için. Ülkenin sınırları, ona göre özgürlüğünün sınırlarını oluşturmaktaydı. "Nasıl da sıkıcıydı o günler. Ama işte ancak birkaç saat kaldı o günlerden, nihayete eriyor!.. Yanımda hiçbir şey taşımak istemiyorum, şu yüzüme, giysilerime dek nüfuz etmiş olan acınası hatıralarımı bile, hepsini bırakmak istiyorum. Bu topraklarla ilgisi kalmamış, yeni bir insan olmak istiyorum" (s. 20-21). Bütün ulusların yangın bir arzu ola-

rak sinesinde taşıdığı ve ölümlerinde bile vatan toprağına gömülmeyi bir özlem olarak anlayan düşünce, Mansur'un havsalasında bir korku ve endişeye dönüşmektedir. "Vatan! Bu kelimenin kavramı, ne kadar büyük ve tehlikelidir. Yirmi küsur yıldır süren acılı bir deneyimden sonra iyice anlamış oldum ki vatan, insanın tanıdığı ve sevdiği kişiler arasında, içinde çalışabildiği yerdir. Gerçekçi olmuştum artık. Düşüdü düşünüşler belleğimden silindi. Eşyayı söylendiği gibi anlamıyorum artık; sağlam, sıcak kanıtları olmalı eşyanın ve ben onlar için savaşılabilmeliyim" (s. 21).

Mansur Abdusselam, tren yolculuğunda İlyas adında ve mesleği elbise ticareti olan biriyle aynı kompartımanı paylaşması sırasında tanışır. İlyas'ın davranışları ve tavırları Mansur'un ilgisini onun üzerine yoğunlaştırmayı gerekli kılar. İlyas, bir nevi yaşama tutunmaya çalışan ve başından ironik olaylar geçen enteresan bir kişiliktir. İlyas için memleketi ve memleketinde yani Taybe'de bulunan ağaçları, neredeyse onun kaderi olmuştur. Taybe onun gözünde en büyük, en güzel ve en yeşil şehirlerden daha güzel ve daha yeşildir. "Taybe hakkında böyle konuştuğumu duyan kişi, sanır ki, şu dünyadaki şehirlerin en büyüğünden, en önemlisinden söz ediyorum! Her insan kendi şehrini sever ve şehirlerin en önemlisi sayar" (s. 102). Ancak Taybe'nin bu güzelliği ağaçların kesilmesinden sonra yerini çekilmezliğe, dayanılmazlığa ve çirkeflığe bırakmıştır. "Beldemizde tarım değişmeye başladı, onunla beraber hayatımız da değişti. Kocaman bir bahçe gibiydi Taybe, orada her türlü sebze ve meyve iştah kabartırdı, sonra bir gün üstünde ot bitmez çorak toprağı döndü...köyün batı kesimine pamuk ekildikten ve çok bol mahsul alındıktan sonra insanların hayatı değişti. Taybe'nin ağaçlarının hepsini kestiler. Her tarafa kuyular kazdılar, köyümüz bağ bozumu mevsiminde göz alabildiğine uzanan beyaz bir otlığa döndü. Taybe'de pamuk ve meyve ağaçları dışında bir şey görülmez oldu" (s. 39). Ağaçlar İlyas'ın her şeyiydi. Onunki sadece yeşil ve canlı olana karşı beslediği sevgiden ziyade kendi kökünü, kimliğini kısacası varoluşunu ağaçlarında görmekteydi. Bundan dolayıdır ki kesilen her ağacın topraktan ayrılan kökü, İlyas'ın Taybe'ye olan sevgisinin, bağlılığının ve yaşanmışlığının köküne yapılan bir saldırıydı. Her ağaç kesildiğinde, İlyas da topraklarıyla bir bağının daha kesildiğini fark ediyordu.

Ancak kumara düşkün olan İlyas, bütün ağaçlarını kumar masasında kaybedince acı gerçeği bütün çıplaklığıyla fark eder. Onu hayata bağlayan bütün kökler, ne kadar da karşı çıksa artık kesilecektir. "Ben ağaçları kesmek istemedim, onları babamla birlikte dikmiştik, hala her şeyi hatırlıyordum, ağaçları dikerken babam şöyle diyordu: İlyas, bu ağaçlar çocuklar gibidir, çocuklardan da değerlidir, zannetmiyorum ki dünyada çocuğunu öldüren bir insan olsun, ben öldüğümde onları koru, onları sana gözeteceğin bir emanet olarak bırakıyorum, vaktinden önce bir ağacı kesecek olursan, mezarda cesedim titreyecektir" (s. 39). Anadolu'da kullanılan bir kelime vardır: Teberik... Armağan, andaç gibi anlamlara gelen bu kelime aslında sevilen kişiden geriye kalan ve ona bir kutsaliyet atfedilen şeydir. Bu şey bazen bir eşya bazen de canlı bir varlıktır ve hatta bir insandır. Herkesçe sevilen bir insanın öldüğünde, geride bıraktığı çocuğudur Teberik.. O kişiyi hatırlatan, anımsatan bir şey. İlyas için de ağaçlar babasından kalan bir teberikti. "Ağaç dikerken babama çok yardım etmiştim. Onların günden güne büyüdüğünü görmüştüm. Babam yaşadığı sürece meyve verdiler, beldenin bütün ağaçlarından daha parlıtlı oldular. O zamandan beri aramızda esrarengiz bir bağ gelişmişti" (s. 39). Ağaçların kesilmesi bu esrarengiz bağın kesilip atılması demektir İlyas için. "Ağaçları kestiklerinde aramızdaki son bağları da kesmiş oldular. Size söyledim, ağaçlar her zaman biter, biter, büyür, yeşerir, günü gelir, ölür. Bildiğim şey şu ki ağaçların kesilmesiyle beraber görülmeyen ve adı olmayan başka bir şey de kesildi!" (s. 107). Ve ağaçlar artık İlyas'ın vicdanı olmuştu. Geceleri uykusuna dahi giren vicdanı.. "O ağaçları oyun oynadığımız gece rüyamda gördüm. Acı çekiyor, ağlıyor göründü bana...babam gibi bakıyordu bana, yüzü yaralarla dolmuştu. Çok yara vardı, irin akıyordu. Ondan korktum. Acı duydum. Üzıldüm" (s. 41). Ağaçların kesilmesiyle birlikte, Taybe İlyas için memleket olmaktan çıkmıştı. Orası her yer gibi bir yer olarak göründü onun gözüne. "Ağaçların bitmediği bir belde, insanların yaşamasının da mümkün olmadığı bir yerdir. Taybe bir zamanlar nane rakısı gibi yemyeşildi, ama bir kabristana, toz ülkesine döndü. Burada bir gün bile yaşayamam" (s. 48). İlyas için ağaçlar, Rabbinin rahmet ve mağfiretine nail olmak gibi bir şeydi. İsrailoğullarının kendine emanet edilen ineği kesmesi ve buna mukabil Allah'ın gazabının gelmesi gibi

bir şey. "Ağaçlar çocuklar gibidir, Rab çocukları koruyup gözettiği ölçüyle ağaçların arasından bakar yeryüzüne, insanlar ağaçları kestiği zaman Rab de onları bırakır ve yağmuru başkalarına, ağacı olanlara verir!" (s. 48).

İlyas ağaçların kesilmesinden sonra artık memleket olarak görmediği Taybe'den ayrılır. Farklı şehirlerde iş bulup çalışmaya başlar. Kimisinden kovulur, kimisinden de kendi ayrılır. Ancak teberiğe yaptığı ihanet, bir lanet gibi peşini bırakmaz. Bu ihanet sürekli İlyas'ın zihnini kemirmekte ve rüyalarına musallat olmaktadır. Bir gün bir fırında çalışmaya başlar İlyas. Görevinin ocağa odun atmak olduğu bir iş. "Cehennem benzeyen bir mahzene iniyor, saatler boyu orada kalıp ocağa odun atıyordum. Odun yakmak dışında beni üzen bir şey yoktu. Her ağaç parçasını Taybe'den, kendi bahçemden gelmiş zannediyordum. Odun kokusunu yanarken kokladınız mı hiç? Ekmeğin kokusuna benzer, canlı bir şeyin kokusuna" (s. 52). İlyas birçok işle meşgul olur. Onun yaptığı işlerden birisi de köy köy gezip eşiğiyle ufak tefek eşyalar satmaktı. Eşini yani Hanne'yi de bu köylerin birinde tanıdı ve onunla evlendi. Onun için Hanne'yle evlenmek, dünyanın en mutlu insanı olmak demektir. "Eve, Hanne'ye, kocasını bekleyen kadının yanına dönüyor, her şeyi çok güzel buluyordum, çocukken Taybe'de olduğu gibi" (s. 68). Öyle ki İlyas için mutluluk bile Taybe ile ancak tanımlanabilirdi. Taybe yani memleket, insanın emanete bıraktığı bir eşya gibidir. Mutlaka bir gün dönüp alınması gereken hatıralarımızın olduğu memleket. Romanın ilerleyen kısmında İlyas, artık varacağı yere gelmiştir. Ve artık gitme zamanı..Mansur'dan ayrılma zamanı..İlyas vatan toprağının son istasyonunda iner ve insan kalabalıklarının arasında, vagonun penceresinden bakan Mansur'un gözünden kaybolur.

Romanımızın kahramanı Mansur için İlyas'ın hayatı, zor bir hayattır. Ancak vatan toprağında olmanın rahatlığı, bu zorluğa göğüs germenin de çaresidir belki kim bilir. Çekilen zorluklar elbette insana göre değişir. Acıyı tartabilecek bir terazi yapılmış mıdır? Hangisinin acısı daha ağırdır? Mansur'un çektikleri mi yoksa İlyas'ınkiler mi?. Taybe şehri kimin için memleket olabilmiştir? Memleket toprağı sadece sevinçlerle yoğrulmaz elbette. Acı gerekir, göz yaşı belki biraz da kan. Sevinçlerle tütsülenmiş toprak, bir tatil beldesinden başka bir şey değil-

dir. O halde bir şehir, her şeyimizle, varlığımızla, yaşanmış ve yaşanacak bütün hatıralarımızla ancak ve ancak bir memleket olabilir.

Kaynaklar

ALVER Köksal (2012), "Kent İmgesi", *Kent Sosyolojisi*, ed. Köksal Alver, Ankara: Hece Yayınları

MUNİF Abdurrahman (2012), *Ağaçlar ve Merzuk Cinayeti*, çev. İbrahim Demirci & Hasan Harmancı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Arş. Gör. İslam CAN
Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü